

ΑΡΧΑΙΟ ΚΑΣΤΡΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΟΥΡΓΕΙΟ ΣΙΔΗΡΟΥ ΚΟΝΤΑ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΧΩΡΙΟ ΟΡΕΙΝΗ ΣΕΡΡΩΝ*

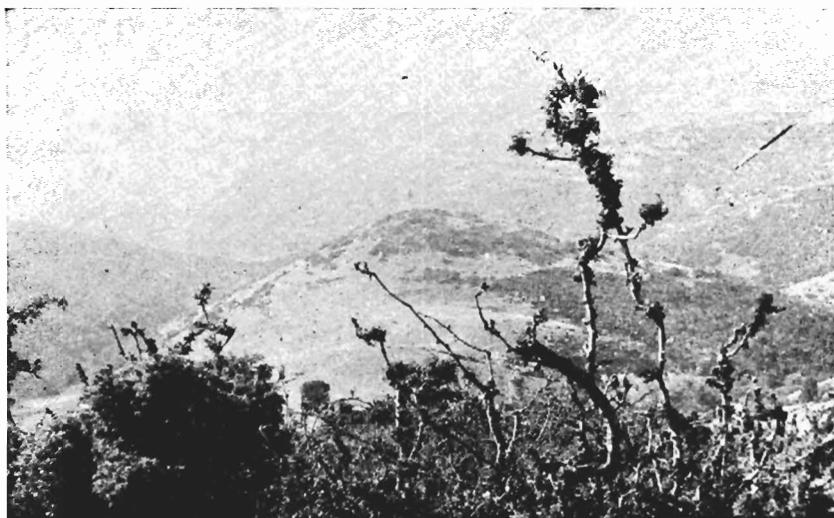
Τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1978, σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀποστολὴ στὴ σερραϊκὴ ὑπαιθρὸ γιὰ τὴν ἐπισήμανση στοιχείων σχετικῶν μὲ τὴν ἴστορικὴ γεωγραφία τῆς περιοχῆς¹, ἐντοπίσαμε βόρεια ἀπὸ τὶς Σέρρες ἔνα ἄγνωστο ὡς τώρα ἀρχαῖο κάστρο² κι ἔνα μεταλλουργεῖο σιδήρου. Τὰ εὑρήματα αὐτὰ παρουσιάζουν ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς ἴστορικῆς τοπογραφίας καὶ οἰκονομίας τῆς «χώρας» τῆς ἀρχαίας Σίριος τῆς Ὀδομαντικῆς (σημ. πόλης τῶν Σερρῶν)³. Κι αὐτό, γιατὶ οἱ φιλολογικὲς πηγὲς περιορίζονται σὲ ἀπλὴ μόνο μνεία τοῦ ὀνόματός της, χωρὶς νὰ μᾶς δίνουν κανένα τοπογραφικὸ ἢ ἄλλο στοιχεῖο γύρω ἀπὸ τὴν «χώρα» της. Οἱ ἐπιγραφὲς πάλι, ποὺ βρέθηκαν ὡς τώρα τυχαῖα στὴν πόλη καὶ τὴν περιοχὴ της, δὲν ἀναπληρώνουν, ὡς πρὸς τὸν παραπάνω τουλάχιστον τομεῖς τῆς ἔρευνας, τὸ μεγάλο κενὸ τῆς φιλολογικῆς παράδοσης.

Τὸ κάστρο. Αὐτὸ εἶναι γνωστὸ στοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς καὶ μὲ τὸ βουλγαρικὸ ὄνομα «Κουλάτα» (= ὁ πύργος). Βρίσκεται ἀνάμεσα στὸν αὐτοκινητόδρομο Σερρῶν-Βροντοῦς (19^ο χλμ.) καὶ τὴν κοινότητα Ὁρεινῆς (Φράστανης)⁴. Σὲ σχέση μὲ τὴν ἀρχαία τοπογραφία τῆς περιοχῆς βρισκό-

*Συντομογραφίες: AJA=American Journal of Archaeology—DAGR=Ch. Daremberg-E. Saglio,Dictionnaire des antiquités grecques et romaines—EEBΣ='Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βουζαντινῶν Σπουδῶν—GSU-FZF=Godišnik na Sofijskija Universitet/Facultet po zapadni filologii—NC=Numismatik Chronicle—«Pulpudeva»=Pulpudeva (Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace, 2, Plovdiv, 4-19 octobre 1976), Sofia 1978—RA=Revue archéologique—RE=Pauly-Wissowa,Real-Encyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft—«Simpozium»=Pârvî simpozium po istorija na minnoto delo v jugoiztočna Evropa (Varna, 3-6 noemvri 1975), Sbornik dokladi, tom. I-II.

1. Η ἔρευνα αὐτὴ ἔχει προγραμματιστεῖ ἀπὸ τὸ Τμῆμα Ἀρχαιολογικῶν ἔρευνῶν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν.
2. Ὁφείλω κι ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ νὰ εἰχαριστήσω τὸν ἀγαπητὸ φίλο Παναγιώτη Ρίζο, φύλακα ἀρχαιοτήτων Βέργης, ὃ δποῖος είχε τὴν καλοσύνη νὰ μὲ δόηγήσει στὸ κάστρο.
3. Γιὰ τὴν ταύτισὴ τῆς βλ. Δ. Σ α μ σ ἀ ρ η, Ἰστορικὴ γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 126-128.
4. Ας σημειωθεῖ ὅτι στὸ γειτονικὸ μὲ τὸ κάστρο βόρειο λόφο βρισκόταν ἐπὶ τουρκοκρατίας τὸ χωριό Μπάνιτσα. Τὰ ἔρειπιά του διακρίνονται σήμερα στὴ νότια πλαγιά τοῦ λόφου.

ταν 3-4 χλμ. ἀνατολικὰ τῆς ἀνώνυμης ἀρχαίας κώμης ποὺ ὑπῆρχε στὸ λόφο τοῦ «Προφήτη Ἡλίᾳ» Ὁρεινῆς¹. Ἐπίσης ἀπεῖχε, σὲ εὐθεία γραμμῇ, γύρω στὰ 12 χλμ. ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Σίριος καὶ 6 χλμ. ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἀνώνυμη ἀρχαία κώμη, ποὺ ἡ θέση της ἔχει προσδιοριστεῖ κοντά στὴν κοινότητα Ἐλαιώνα (Ντουτλῆ)².

Eἰκ. 1. Ὁ λόφος μὲ τὰ ἐρείπια τοῦ κάστρου ἀπὸ Α

Τὸ κάστρο εἶναι χτισμένο σ' ἕνα λόφο τῆς ΝΑ πλαγιᾶς τοῦ βουνοῦ Βροντοῦς (βλ. εἰκ. 1), πλάι στὸ ποτάμι Μπάνιτσα. Ὁ λόφος αὐτὸς ἀποτελεῖ ἔνα πραγματικὸ φυσικὸ δχυρό. Ὑψώνεται στὸ μέσο ἐνὸς φυσικοῦ ἀμφιθέατρου, ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ τὶς πλαγιὲς τεσσάρων ἄλλων γειτονικῶν λόφων, καθὼς τὸν περιβάλλουν ἀπὸ τὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα. Ἐτσι, ἀπὸ τὸ κάστρο ἀσκοῦσε κανεὶς ἐλεγχο σὲ δῆλη τὴ γύρω περιοχή. Καὶ ὁ ἐχθρὸς ἦταν ἀδύνατο νὰ πλησιάσει σὲ αὐτό, χωρὶς νὰ γίνει πρὶν ἀπὸ πολλὴ ὥρα ἀντιληπτὸς ἀπὸ τοὺς φρουροὺς. Ἐπιπλέον οἱ τρεῖς πλευρὲς τοῦ ὕδιου τοῦ λόφου μὲ τὸν ἐρειπιώνα εἶναι πολὺ κατηφορικὲς καὶ ἀπόκρημνες. Ἐτσι, ἦταν ἀδύνατη ἡ ἀνάβαση τοῦ ἐχθροῦ, χωρὶς νὰ ἔξαντληθοῦν οἱ δυνάμεις του. Προσιτὸς ἦταν ὁ λόφος μόνο ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρά του. Αὐτὴ ἐνώνεται μὲ τὴν πλαγιὰ τοῦ διπλανοῦ λόφου μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε σχηματίζει μιὰ φυσικὴ γέφυρα. Ἀπὸ τὴ μεριὰ αὐτὴ ὁδηγεῖ στὸ κάστρο κι ἔνας ἀρχαῖος λι-

1. Βλ. Σαμσάρη, ὁ.π., σ. 174.

2. Βλ. Σαμσάρη, ὁ.π.

Εἰκ. 2. Ἀποψη τοῦ νότιου τείχους τοῦ κάστρου

Εἰκ. 3. Ὁχετός τοῦ νότιου τείχους τοῦ κάστρου

θόστρωτος δρόμος ποὺ ξεκινᾶ ἀπὸ ἔνα σημεῖο κοντά στὸ 19ο χλμ. τοῦ αὐτοκινητόδρομου Σερρῶν-Βροντοῦς.

Στὶς τρεῖς πλευρὲς τοῦ λόφου (νότια, δυτικὴ καὶ βόρεια) σώζονται σήμερα πολλὰ ἐρειπωμένα τμῆματα ἀπὸ τὸν δχυρωματικὸν περίβολο τοῦ κάστρου, ποὺ τὸ σημερινό τους ὑψος κυμαίνεται ἀπὸ ἔνα ὡς δύο μέτρα (βλ. εἰκ. 2). Σ' ἔνα μάλιστα ἀπὸ αὐτὰ τὰ τμῆματα τοῦ ἐρειπωμένου τείχους τῆς νότιας πλευρᾶς σώζονται—σὲ ὑψος 0,20-0,30 μ. ἀπὸ τὸ ἔδαφος—τέσσερις δχετοὶ (κάθε δύο μέτρα ἀπὸ ἔνας) γιὰ τὴν ἀποχέτευση τῶν νερῶν τῆς βροχῆς (βλ. εἰκ. 3).

Ο περίβολος τοῦ τείχους, ὅπως δείχνουν τὰ ἐρείπια, ἦταν κυκλικὸς καὶ περιέβαλλε τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου σὰν ἔνα πέτρινο στεφάνι. Στὴν ἀνατολικὴν μόνο μεριὰ διακόπτεται γιὰ λίγα μέτρα καὶ ἐπιφανειακὰ τουλάχιστον δὲν διακρίνεται κανένα ἵχνος του. Ἐδῶ θὰ βρισκόταν ἡ κύρια πύλη τοῦ κάστρου, ὅπως φαίνεται κι ἀπὸ τὸ λιθόστρωτο δρόμο ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὴν μεριὰ αὐτῆς. Τὸ ἐμβαδὸν τοῦ χώρου ποὺ περικλείει ὁ περίβολος, σύμφωνα μὲ πρόχειρους ὑπολογισμούς μας, θὰ φτάνει τὰ 5.000 τ.μ. (=½ τοῦ ἑκταρίου=περίπου 6 ἀρχαῖα πλέθρα)¹. Μέσα στὸν ἐξωτερικὸν αὐτὸν χῶρο διακρίνει κανείς, ἀνάμεσα στοὺς πυκνοὺς θάμνους, ἐρείπια ἀπὸ διάφορα χτίσματα.

Τὸ τείχος ἔχει πάχος 1,50 μ. καὶ εἶναι χτισμένο μὲ «ἀργοὺς» λίθους καὶ κονίαμα. Γιὰ ἐξοικονόμηση χρόνου καὶ κόπου ἡ λιθαγωγία γιὰ τὴν οἰκοδόμησή του εἶχε γίνει ἀπὸ τὸ γύρω φυσικὸ πέτρωμα. Γι' αὐτὸν τὸ κάστρο εἶναι τόσο δργανικὰ «δεμένο» μὲ τὸ γύρω τοπίο, ὥστε δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνει τὰ ἐρείπια του ἀπὸ μακριά. Ἀπὸ αἰσθητικὴν πάλι ἀποψη, ἡ ἀνώμαλη καὶ τραχεία ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ τείχους μὲ τὶς ἀνεπεξέργαστες πέτρες ἔδινε στὸ κάστρο μιὰ ἄγρια ὅψη ἀνάλογη μὲ τὴν ἀγριότητα τοῦ γύρω δρεινοῦ τοπίου.

Γιὰ τὴν χρονολόγηση τοῦ κάστρου δὲν διαθέτουμε τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, ποὺ θὰ ἔφερνε πιθανῶς στὸ φῶς μιὰ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἢ ἔστω μιὰ συστηματικὴ ἀποψίλωση τῆς πυκνῆς ἄγριας βλάστησης ποὺ καλύπτει τὸν ἐξωτερικὸ χῶρο. Δυστυχῶς ἡ πυκνὴ βλάστηση στάθηκε ἐμπόδιο καὶ γι' αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐπιφανειακὴ ἔρευνα, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ περίμενε κανεὶς νὰ ἀποκομίσει τουλάχιστον μερικὰ ὅστρακα ἀγγείων ποὺ θὰ διαφάντιζαν ἵσως τὸ χρονολογικὸ πρόβλημα. "Ἐτσι, εἶναι ἀναγκασμένος κανείς, πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστον, νὰ βγάλει πιθανὰ χρονολογικὰ συμπεράσματα, μὲ βάση μόνο τὴν τειχοδομία καὶ τὸν στρατηγικὸν λόγους ποὺ ἐπέβαλαν τὴν ίδρυση τοῦ κάστρου.

Ἡ μὴ χρήση λοιπὸν κεραμιδιῶν—χαρακτηριστικοῦ ύλικοῦ δομῆς τῶν Βυζαντινῶν—στὴν τειχοδομία του μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἀναζητήσουμε τὴν χρο-

1. "Αν ὑπολογίσει κανεὶς 10-13 ἀνθρώπους σὲ κάθε ἀρχαῖο πλέθρο, τὸ κάστρο, ποὺ ἡ ἑκτασὴ του ἦταν γύρω στὰ 6 πλέθρα, θὰ εἶχε 60-80 κατοίκους.

λογία ίδρυσής του σε μιὰ έποχή πρωιμότερη άπό τη βυζαντινή. Ἡ χρήση πάλι συνδετικῆς ύλης, ποὺ ἡταν ἐπινόηση τῶν Ρωμαίων ἀρχιτεκτόνων¹, δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀνεβάσουμε τὴ χρονολογία πέρα ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχή. Ἐτσι ἀναγκαστικὰ θὰ πρέπει νὰ δεχτοῦμε πώς τὸ κάστρο εἶχε ίδρυθεῖ κατὰ τὴν περίοδο τῆς ρωμαιοκρατίας—ἰσως στὴ θέση κάποιου ἀρχαιότερου θρακικοῦ².

Ἐξάλλου ἀπὸ τὴ γεωστρατηγικὴ θέση τοῦ κάστρου, τὸ ὄποιο ἥλεγχε τὸ μοναδικὸ ἀρχαῖο δρόμο ποὺ ἔφερνε ἀπὸ τὴ θρακικὴ ἐνδοχώρα στὴ Σιρι³, προκύπτει τὸ συμπέρασμα πώς ἡ ίδρυσή του ἀπέβλεπε στὴν ἀναχαίτιση τυχὸν θρακικῶν ἐπιδρομῶν. Τέτοιος κίνδυνος ὅμως ὑπῆρχε κυρίως πρὶν ἀπὸ τὴν ίδρυση τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας Θράκης καὶ συγκεκριμένα στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα, ὁπότε ἡ Μακεδονία εἶχε γίνει αὐτοκρατορικὴ ἐπαρχία, στὴν ὁποία ἔδρευναν ρωμαϊκὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις. Ἐπίσης σοβαρὸς κίνδυνος ὑπῆρχε στὰ μέσα τοῦ 3ου μ.Χ. αἰώνα μὲ τὶς γοτθικὲς ἐπιδρομὲς στὴν Ἑλλάδα. Ἐπομένως τὸ κάστρο θὰ εἶχε ίδρυθεῖ στὸν 1ο ἢ 2ο αἰώνα ἀκόμη καὶ στὸν 3ο μ.Χ. αἰώνα. Πάντως, στὴ βυζαντινὴ ἐποχή, αὐτὸ ἔχασε τὴ στρατηγικὴ του ἀξία. Γιατὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σπουδαία στρατηγικὴ σημασία ἀπέκτησαν τὰ στενὰ τοῦ Κλειδιοῦ (Ρούπελ). Οἱ βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς γίνονταν πιὰ ἀπὸ ἐκεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων εἶχε στραφεῖ

1. Βλ. Α. Ὁ ρ λ ἀ ν δ ο ν, Τὰ ὑλικὰ δομῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, Μέρος Α', Ἀθῆναι 1955, σ. 46, σημ. 2.

2. Ἡ ύπόθεση αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπίθανη, ἂν σκεφτεῖ κανεὶς τὸν κίνδυνο ποὺ ἀντιμετώπιζαν οἱ αὐτόνομοι Ὀδόμαντες ἀπὸ μιὰ ἐνδεχόμενη εἰσβολὴ τῶν Ὀδρυσῶν. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι οἱ τελευταῖοι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα εἶχαν ὀργανωθεῖ σὲ κράτος καὶ ἀναδείχτηκαν σὲ μεγάλη στρατιωτικὴ δύναμη μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποτελοῦν διαρκὴ ἀπειλὴ γιὰ τὶς αὐτόνομες θρακικὲς φυλὲς τῆς κοιλάδας τοῦ Στρυμόνα. Πρβλ. τὸ φόβο τους ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τοῦ Βασιλιά τῶν Ὀδρυσῶν Σιτάλκη στὴ Μακεδονία τὸ 429 π.Χ.: «Ἐφοβήθησαν δὲ καὶ οἱ πέραν Στρυμόνος πρὸς βορέαν Θράκες, ὅσοι πεδία είχαν, Παναῖοι καὶ Ὀδόμαντοι καὶ Δρῶοι καὶ Δερσαῖοι αὐτόνομοι δ' εἰσὶ πάντες» (Θουκυδ. ΙΙ, 103, 3).—Γενικὰ γιὰ τὰ θρακικὰ κάστρα καὶ τὰ σχετικὰ προβλήματά τους βλ. I. P a n a y o t o ν, New Data about the Thracian Fortresses in the Rhodope Mountains, «Pulpuudeva» 2(1976)306-314· τοῦ 1977, Problèmes des forteresses thraces dans les Rhodopes, «Thracia» 4(1977)47-58.

3. Ἡ κατεύθυνσή του ἡταν ἡ ἴδια περίπου μὲ αὐτὴ τοῦ σημ. δρόμου Σερρῶν-Κ. Βροντοῦς-Κ. Νευροκοπίου, ὁ δποῖος χαράχτηκε στὰ ἀχνάρια ἐνὸς παλιότερου δρόμου ποὺ ἡταν σὲ χρήση ἐπὶ τουρκοκρατίας, βλ. Γ. Χ α τ ζ η κ υ ρ ι α κ ο υ, Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν (1905-1906), Θεσσαλονίκη 1962², σ. 133-136. Στὸ Κ. Νευροκόπι ὁ ἀρχαῖος δρόμος συνδεόταν, κατὰ τὴν ρωμαϊκὴ τουλάχιστον ἐποχή, μὲ μιὰ δευτερύουσα ὁδικὴ ἀρτηρία τοῦ ρωμαϊκοῦ δρόμου Φιλίππων-Ηρακλείας Σιντικῆς. Τὸ δδικὸ αὐτὸ παρακλάδι ἀφήνε τὴν κεντρικὴ ἀρτηρία σ' ἕνα σημεῖο κοντά στὸ σημ. χωριό Μαυρολεύκη Δράμας καὶ, ἀφοῦ περνοῦσε ἀπὸ τὸ Κ. Νευροκόπι, ἔφερνε στὴ Νικόπολη τοῦ Νέστου (κοντά στὸ Ἀνω Νευροκόπι), βλ. Σ α μ σ ἀ ρ η, δ.π., σ. 49-50.

στὰ κάστρα ποὺ ἀσκοῦσαν τὸν ἔλεγχο τῶν παραπάνω στενῶν, ὅπως ἡταν λ.χ. τὸ Σιδηρόκαστρο.

Τέλος, τὸ γεγονός ὃτι βορειότερα ἀπὸ τὸ κάστρο δὲν βρέθηκαν, ὡς τώρα τουλάχιστον, ἵχνη ἄλλου ἀρχαίου οἰκισμοῦ, μᾶς δδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πώς ἡ ἴδρυσή του ἀπέβλεπε συγκεκριμένα στὴν ἄμυνα τῆς ἀγροτικῆς περιοχῆς («χώρας») τῆς Σίριος. Ἐφόσον λοιπὸν ἡ «χώρα» τῆς ἐκτεινόταν ὡς τὴν δρεινὴν ζώνην τοῦ κάστρου, ὅπως φαίνεται πολὺ πιθανό, θὰ περιλάμβανε μέσα στὰ δριά της ἐκτεταμένα βοσκοτόπια καὶ μεγάλες ἐκτάσεις μὲ ἀφθονο δασικὸ πλοῦτο. Συνεπῶς, ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη, θὰ πρέπει νὰ ὑπολογίσουμε, ἀνάμεσα στὶς πλουτοπαραγωγικὲς πηγὲς τῆς Σίριος, τὴν κτηνοτροφία, τὸ κυνήγι¹ καὶ τὴν ξυλεία (καύσιμη καὶ οἰκοδομήσιμη).

Τὸ μεταλλούριο στὸ διάστημα τοῦ κάστρου πρέπει πιθανῶς νὰ συνδυαστεῖ καὶ μὲ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ μεταλλευτικοῦ πλούτου τῆς περιοχῆς. Αὐτὸ τουλάχιστον προκύπτει ἀπὸ τὰ ἵχνη μεταλλουργικῶν ἐργασιῶν ποὺ ἔχουμε βρεῖ στὴ δυτικὴ πλαγιὰ τοῦ λόφου μὲ τὸν ἐρειπιώνα². Πρόκειται συγκεκριμένα γιὰ τεράστιους σωροὺς ἀπὸ σκουριές σιδήρου, ποὺ σκεπάζουν ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τῆς πλαγιᾶς ἀπὸ τὸ τεῖχος ὡς κάτω στὰ ριζὰ τοῦ λόφου (βλ. εἰκ. 4). Τὰ ἀπορρίμματα αὐτὰ ἀπὸ τὴν καμίνευση τοῦ σιδηρούχου μεταλλεύματος δείχνουν καθαρὰ πώς βρισκόμαστε σ' ἕναν τόπο καθαρισμοῦ καὶ ἔξαγωγῆς τοῦ σιδήρου.

'Ανάμεσα στὶς σκουριές ἔχουμε βρεῖ μιὰ πέτρινη χοάνη (εἰκ. 5) κι ἔνα κομμάτι μιᾶς ἄλλης μεγάλης πήλινης³ (εἰκ. 6), ποὺ χρησίμευαν στὴν ἀπόχυση τοῦ ρευστοῦ σιδήρου⁴. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά, ἐπιφανειακὰ τουλάχιστον, δὲν φαί-

1. Γιὰ τὴν πλούσια σὲ θηράματα ἄγρια πανίδα τῆς περιοχῆς, βλ. περισσότερα στοῦ Σαμαράρη, δ.π., σ. 30-31.

2. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἡταν πολὺ συνηθισμένο στὴ Θράκη, στὴν δύοια ἀνῆκε πρὶν ἀπὸ τὸ Φίλιππο Β' ἡ περιοχὴ αὐτῆ. Στὴ Ροδόπη, ὑστερα ἀπὸ ἔρευνες τοῦ βουλγαρικοῦ Ινστιτούτου Θρακολογίας, βρέθηκαν ἀρκετά κάστρα προφωμαϊκῆς ἐποχῆς κοντά σὲ ἵχνη μεταλλουργικῶν ἐργασιῶν, βλ. G. Lambrev, Vrâzkata na njakoj trakijski kreposti i se-lišta v centralni Rodopi s Rudodobina, Polučavaneto i obrabotkata na željazoto, «Simpozium», II, σ. 122-123. Πρβλ. τὸν τειχισμένο θρακορωμαϊκὸ οἰκισμὸ κοντά στὸ Paryl (περ. Νικόπολης Νέστου), ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν ἐκεῖ παραγωγὴν σιδήρου: G. George, L'habitat thraco-romain près du village de Paryl, dep. de Blagoevgrad, «Thracia» 3(1974)409-11. Καὶ στὴν Κύθνο οἱ θέσεις καμίνευσης συνδέονται, γιὰ ἀμυντικοὺς σκοπούς, μὲ μικροὺς οἰκισμοὺς δχυρωμένους μὲ κυκλικὸ τεῖχος, βλ. K. Honea, Early Metallurgy on Kythnos Island, Greece, «Simpozium», II, σ. 121.

3. Οἱ χοάνες ἡταν ἀπαραίτητα ἐργαλεῖα τῶν μεταλλουργῶν, βλ. R. J. Forbes, Studies in Ancient Technology, VIII, Leiden 1964, σ. 103,122, εἰκ. 25, ὅπου εἰκονίζονται καὶ διάφοροι τύποι πήλινης χοάνης.

4. Πρβλ. Ἀριστοτ. Μετεωρ. IV, 6 «.... τήκεται δὲ καὶ ὁ σίδηρος, ὥστε ὑγρὸς γίγνεσθαι». Plin, XXXIV, 146: «.... aquae modo liquari ferrum» κ.ἄ. Παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὰ χωρία

νεται κανένα ἄλλο ἵχνος του μεταλλουργείου. Ὡς θέση του ὅμως στήν πλαγιά αὐτή του λόφου, τὴν ἐκτεθειμένη στὸ βοριά, ἐνισχύει τὴ σκέψη ὅτι ἔχουμε ἐδῶ ἓνα ἀπὸ τὰ πρωτόγονα ἐκεῖνα καμίνια του λεγόμενου τύπου τῆς Jura¹. Πρόκειται γιὰ ἓνα τύπο πολὺ διαδεδομένο στὴ Θράκη καὶ γνωστὸ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Κύθο². Τὰ καμίνια του τύπου αὐτοῦ κατὰ κανόνα ἦταν κυκλι-

Eἰκ. 4. Σωρὸς ἀπὸ καμινεύματα του μεταλλουργείου

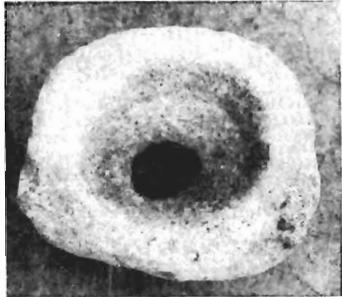
κοὶ λάκκοι μὲ διάμετρο συνήθως 2 μ. περίπον. Τὰ τοιχώματά τους ἦταν χτισμένα μὲ πέτρες καὶ εἶχαν ἐπάλειψη ἀπὸ πηλὸ. Οἱ λάκκοι ἦταν σκαμμένοι πάντα στὴν πλαγιὰ ἐκείνη του λόφου ποὺ ἦταν περισσότερο ἐκτεθειμένη στὸ βοριά. Ἔτσι, χάρη στὸν ἀέρα ποὺ φυσοῦσε, εἶχαν τὸ πλεονέκτημα του φυσικοῦ ρεύματος γιὰ τὴ διαδικασία τῆς καμίνευσης.

αὐτὰ ὁρισμένοι ἐρευνητές ἔβγαλαν παλιότερα τὸ συμπέρασμα ὅτι στοὺς ἀρχαίους ἦταν γνωστὸς καὶ ὁ χυτοσίδηρος. Ὁ L. de Launay, DAGR, στὴ λ. «ferrum» σ. 1081 κ.έ., ὅμως δίκαια ὑποστήριξε πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἀγνοοῦσαν τὸ χυτοσίδηρο, ὁ ὅποιος ἀπαιτοῦσε μιὰ τόσο ψηλὴ θερμοκρασία ποὺ ἦταν ἀδύνατο νὰ τὴν πετύχουν μὲ τὰ τεχνικὰ μέσα ποὺ διέθεταν. Τὴν ἴδια γνώμη ἔχει καὶ ὁ T. Pickard, The Primitive Smelting of Iron, AJA 43(1939)87, καθὼς καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ νεότεροι ἐρευνητές. Πρβλ. καὶ J. Heyally, Mining and Metallurgy in the Greek and Roman World, London 1978, σ. 91, ὁ ὅποιος πιστεύει πῶς ὁ Ἀριστοτέλης στὸ παραπάνω χωρίο ἐννοεῖ τὸ χάλυβα.

1. Γι' αὐτὸν τὸν τύπο βλ. Fortes, ὅ.π., σ. 124. L. de Launay, ὅ.π., σ. 1088.

2. Βλ. K. Honěa, Early Metallurgy, σ. 120.

Σύμφωνα μὲ τὴν τεχνικὴ τῆς καμίνευσης σ' αὐτὸν τὸν τύπο καμινιῶν, τοὺς λάκκους τοὺς γέμιζαν οἱ καμινευτὲς μὲ ἀλλεπάλληλα στρώματα ἀπὸ μετάλλευμα σιδήρου (πιθανῶς κονιοποιημένο) καὶ ξυλοκάρβουνο. Σὲ συνέχεια ἡ καύση γινόταν μὲ τὸ ἀνέμισμα τῶν φυλογῶν ἀπὸ τὸ φυσικὸ δυνατὸ ρεῦμα ἀπὸ ἀέρα ποὺ σχηματιζόταν στὴν ἀνοικτὴ πλαγιὰ τοῦ λόφου¹. Στὴν

Eἰκ. 5. Πέτρινη χοάνη

Eἰκ. 6. Κομμάτι ἀπὸ πήλινη χοάνη

περίπτωσή μας κατὰ τὴν καμίνευση πιθανῶς νὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ μαρμαρόσκονη, ἡ ὅποια βοηθοῦσε στὴν ἀπομάκρυνση τῶν διάφορων χημικῶν ἐνώσεων καὶ προσμίξεων ἀπὸ τὸ σίδερο. Ἔτσι ἵσως νά ἔξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι κοντά στὸ καμίνι βρέθηκαν κομμάτια ἀπὸ ἄσπρο μάρμαρο.

Γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ μεταλλουργείου δὲν ὑπῆρχε πρόβλημα πρώτης υλῆς. Οἱ «κιβδῶνες» μποροῦσαν νὰ ἔξασφαλίσουν εὐκολὰ ἄφθονο σιδηρομετάλλευμα γιὰ τὰ καμίνια ἀπὸ ἐπιφανειακὰ μεταλλεῖα². Γιατὶ ἡ περιοχὴ τοῦ

1. Τὴν ἴδια πρωτόγονη τεχνικὴ μέθοδο καμίνευσης χρησιμοποιοῦσαν οἱ μεταλλουργοὶ ὡς τὸν 19ο ἀκόμη αἰώνα στὴν περιοχὴ τοῦ βουλγαρικοῦ Samokov, βλ. N. Todorov, Rapports sociaux dans la sidérurgie de la région de Samokov au XIX siècle, «Simposium», II, σ. 65.

2. Πρβλ. V. Kaptchuk, Izbraim projzvedenija, Sofija 1970², τ. I, σ. 183-184, ὅπου περιγραφὴ τῆς δουλειᾶς τῶν μεταλλωρύχων τῆς Βροντοῦς στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ἡ ὅποια δὲν θὰ διέφερε ἀπὸ ἐκείνη τῶν ἀρχαίων. Γ. Xατζηκούρια, Γεωλογικὴ καὶ πετρογραφικὴ σύστασις τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1929, σ. 20: «Οταν ἐπὶ τουρκοκρατίας διηρχόμην διὰ τῆς Βροντοῦς, εἶδον τοὺς χωρικοὺς νὰ συλλέγουν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους δρυκτὸν σίδηρον, τὸν ὅποιον ἐπεξειργάζοντο...».—Γιὰ τὴν ἀρχαιότητα ἔχουμε τὸ παράδειγμα τῶν μεταλλείων τοῦ γειτονικοῦ Παγγαίου, ὅπου χρησιμοποιοῦσαν τὴ μέθοδο τῆς συγκέντρωσης ψηγμάτων χρυσοῦ ἀπὸ τὴν ἄμμο τῶν ποταμῶν καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιφανειακὲς χρυσοφόρες ζῶνες, βλ. Σαμαρή, δ.π., σ. 40-41. Ἐπίσης πρβλ. τὴν περίπτωση τῆς Φλβας, ὅπου δλα τὰ μεταλλεῖα σιδήρου ἦταν ἐπιφανειακὰ (Haley, Mining, σ. 91), καθὼς καὶ τοῦ Samokov (B. Gergov, Proučenija vârhu zapadnotrakijskite zemi prez rimsко време, II, GSU-FZF 61, 1967, 1, 62).

κάστρου ήταν πολὺ πλούσια σὲ κοιτάσματα δρυκτοῦ σιδήρου. Πρῶτα πρῶτα οἱ γύρω χείμαρροι καὶ τὰ ρυάκια εἶχαν ἄφθονη σιδηροῦχο ἄμμο, ποὺ μὲ τὸ κατακάθισμά της σὲ λιμνοῦλες-πλυντήρια ξεχώριζε κανεὶς εὐκόλα τὸ μετάλλευμα. Ἐπειτα τὰ πετρώματα τοῦ βουνοῦ, ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ συηνίτη λίθο, ηταν πλούσια σὲ σιδηροῦχο δρυκτὸ (μαγνητίτη)¹. Τόσος ηταν μάλιστα ὁ μεταλλευτικὸς πλοῦτος τῆς περιοχῆς, ὥστε ὡς τὸν τελευταῖο ἀκόμη αἰώνα τῆς τουρκοκρατίας ὑπῆρχαν, μερικὰ χιλιόμετρα βόρεια ἀπὸ τὸ κάστρο, μεγάλα ἀποθέματα σιδηρούχων δρυκτῶν. Ἀπὸ ἐδῶ προμηθεύονταν τὴν πρώτη ὅλη οἱ κάτοικοι τῆς Ἀνω Βροντοῦ, οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνταν ὡς τὸ 1913 συστηματικὰ μὲ τὴ βιοτεχνία τοῦ σιδήρου κατασκευάζοντας διάφορα σκεύη καὶ ἔργαλεῖα πολὺ φροντισμένης τέχνης².

Ἄπὸ τὸν τύπο τοῦ καμινιοῦ, τὶς χοάνες καὶ τὶς σκουριὲς³ ὁδηγεῖται κανεὶς στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ μεταλλουργεῖο ηταν σύγχρονο μὲ τὸ κάστρο, δηλ. ρωμαϊκῆς ἐποχῆς⁴. Πιστεύομε δμως πὼς τὸ ἵδιο μεταλλουργεῖο ἡ κάποια ἄλλα στὴ γύρω περιοχὴ θὰ λειτουργοῦσαν καὶ κατὰ τὴν προρωμαϊκὴν ἐποχὴ⁵. Πιθανῶς μάλιστα βασικότερος λόγος τῆς ἐγκατάστασης τῶν Θρακῶν Ὁδομάντων⁶ στὴν περιοχὴ τῶν Σερρῶν νὰ ηταν ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ

1. Οἱ Ἰδιες μεταλλευτικὲς πηγὲς ἀναφέρονται στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, βλ. V. Καπέον, ὁ.π., σ. 181. Γ. Χατζηκυριανού, Σκέψεις, σ. 134.

2. Βλ. V. Καπέον, ὁ.π., σ. 183-184, ὁ ὅποιος ἀναφέρει ὅτι στὴν ἐποχὴ του σώζονταν δυὸ καμίνια καὶ πέντε ἐργαστήρια κατεργασίας σιδήρου, ἐνῶ παλιότερα λειτουργοῦσαν περισσότερα ἀπὸ 10-12 καμίνια καὶ 20 ἐργαστήρια. Πρβλ. Χατζηκυριανού, Γεωλογικὴ καὶ πετρογραφικὴ σύστασις τῆς Μακεδονίας, ο. 20, ὁ ὅποιος ἀναφέρει ὅτι εἰδε ἐγκαταλειμένα ἐργαστήρια ἔξαγωγῆς καὶ κατεργασίας τοῦ σιδήρου κοντά στὴν Ἀνω Βροντοῦ, καθὼς καὶ καμίνευματα σιδήρου. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἐπίσης τὸ τοπωνύμιο Samakov ἢ Samakov (=ἐργαστήρι κατεργασίας σιδήρου), ποὺ ηταν πολὺ συνηθισμένο στὴν περιοχὴ τοῦ κάστρου. Τέλος, γιὰ τὸν πλοῦτο τῆς περιοχῆς σὲ σιδηρομετάλλευμα ἐνδεικτικὴ εἶναι καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ βουνοῦ Kara Dagh (βουλγ. Černa Gora = Μαυροβεύνι) ποὺ ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τὴ Βροντοῦ. Τὸ βουνό ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὸ μαύρο χρῶμα του, ποὺ ὀφείλεται στὸν ἄφθονο μαγνητίτη τῶν πετρωμάτων του.

3. Τὰ περισσότερα κομμάτια σκουριᾶς εἶναι πολὺ τριμμένα ἀπὸ τὴν πολυκαιρία. Κι αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν καλύτερη ἀπόδειξη γιὰ τὴν ἀρχαιότητά τους. Πρβλ. παρόμοιες σκουριές ποὺ βρέθηκαν κοντά σὲ ἀρχαῖα καμίνια τοῦ Samokov (B. Georgiev, ὁ.π., σ. 63).

4. Ἀπὸ ἄποψη οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῶν Ρωμαίων, ἡ λειτουργία του θὰ πρέπει νὰ συνδυαστεῖ μὲ τὰ μεταλλουργεῖα τῆς Ἰδιας ἐποχῆς ποὺ ἔχουν ἐντοπιστεῖ στὸ Samokov, στὸ Lâki (περ. Blagoevgrad), στὸ Paryl (περ. Νικόπολης Νέστου) καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς Θράκης. Γιὰ τὰ μεταλλουργεῖα αὐτὰ βλ. B. Georgiev, ὁ.π., G. Georgiev, ὁ.π., G. Georgiev-R. Rashkov, Les ressources naturelles de l'époque des Thraces, «Thracia» 3(1974) 413-21.

5. Πρβλ. G. Georgiev-R. Rashkov, ὁ.π., εἰκ. 5, ὅπου ἡ περιοχὴ τοῦ κάστρου σημειώνεται ἀνάμεσα στὶς μεταλλοφόρες θέσεις ποὺ πιθανῶς ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ Θράκες.

6. Γιὰ τὴ θρακικὴ αὐτὴ φυλὴ βλ. Δ. Σαμαρά, Ιστορικὴ γεωγραφία, σ. 60-62.

μεταλλευτικοῦ πλούτου της¹. "Αν καὶ οἱ φιλολογικὲς πηγὲς ἀναφέρονται στὶς μεταλλουργικὲς γνώσεις μόνο τῆς θρακικῆς φυλῆς τῶν Βησσῶν, φαίνεται δῆμος δτὶ καὶ οἱ Ὀδόμαντες ἡταν μιὰ φυλὴ κυρίως μεταλλωρύχων καὶ μεταλλουργῶν. Σέ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα τουλάχιστον καταλήγει κανείς, ἂν κρίνει ἀπὸ τοὺς προηγούμενους τόπους κατοικίας τους, ποὺ ἡταν ἐπίσης πλούσιοι σὲ μεταλλεῖα. "Ετσι, πρὶν ἔρθουν στὴν περιοχὴ τῶν Σερρῶν, κατοικοῦσαν στὸ Παγγαῖο. Ἐκεῖ ἐκμεταλλεύονταν, μαζὶ μὲ ἄλλες θρακικὲς φυλές, τὰ περίφημα στὴν ἀρχαιότητα χρυσωρυχεῖα καὶ ἀργυρωρυχεῖα². Πρὶν ἀπὸ τὴ μετανάστευσὴ τους πάλι στὸ Παγγαῖο, κατοικοῦσαν στὴ Χαλκιδικὴ καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὴ μεταλλοφόρα περιοχὴ τῆς Ὀλύνθου καὶ Ὁρμοῦ λιας³. Μὲ τὴν πρώιμη ἐγκατάστασὴ τους στὴ Χαλκιδικὴ πρέπει νὰ σχετιστεῖ καὶ ὁ μύθος τοῦ Σίθωνα⁴, βασιλιᾶ τῶν Ὀδομάντων, ποὺ ἀπὸ αὐτὸν καὶ τὴν κόρη του Παλλήνη πήραν τὸ ὄνομά τους καὶ οἱ δυὸ χερσόνησοι.

"Αν λοιπὸν τὰ μεταλλεῖα τῆς περιοχῆς τῶν Σερρῶν ἡταν ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν προσελκύσει τοὺς Ὀδόμαντες, τότε ἡ ἴδρυση ἐδῶ τῶν πρώτων μεταλλουργείων πρέπει νὰ ἀναχθεῖ στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα. Γιατὶ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡταν ποὺ οἱ Ὀδόμαντες, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν Ἡδωνῶν, ἐγκατέλειψαν τὸ Παγγαῖο καὶ μετανάστευσαν ἐδῶ⁵.

1. 'Ο δύρκτὸς πλούτος αὐτῆς δὲν ἦταν μόνο σὲ οίδερο, ἀλλὰ πολὺ πιθανὸ καὶ σὲ ἀσῆμι. "Ετσι ἔξηγεῖται καὶ ἡ κοπὴ ἀστημένιων νομισμάτων ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλης, τοὺς «Σιρινούς», στὸ τέλος τῆς ἀρχαικῆς ἐποχῆς, βλ. J. S i o g o n o s, *L'hellenisme primitive de la Macédoine prouvé par la numismatique*, Paris /Athènes 1919, σ. 82. 'Ο S. B i r c h, *Remarkable Coin of Seuthes I*, NC I, XX, 1859, p. 152, πάλι είχε ὑποθέσει παλιότερα δτὶ τὰ δίδραχμα τοῦ Σεύθη Α' μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «ΣΕΥΘΑ ΚΟΜΜΑ» είχαν κοπεῖ σὲ νομισματοκοπεῖο τῆς Σίριος. Τελευταῖα δῆμος ὁ A. R o g a l s k i, *Sur les monnaies aux légendes ΣΕΥΘΑ ΚΟΜΜΑ et ΣΕΥΘΑ ΑΡΓΥΡΙΩΝ*, «Thracia» 4(1977)259-69, ὑπόστηριξε πῶς τὰ νομίσματα αὐτὰ ἦταν κιβδηλα.—Πρβλ. τὸ Στράβωνα (VII, ἀποσπ. 34), ποὺ ἀναφέρεται σὲ ὅλη γενικά τὴν περιοχὴ αὐτή: «...καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Παγγαῖο δρός χρυσεῖα καὶ ἀργυρεῖα ἔχει μέταλλα καὶ ἡ πέραν καὶ ἡ ἐντὸς Στρυμόνος ποταμὸς μέχρι Παιονίας». Πρβλ. ἐπίσης τὸν Τοῦρκο περιηγητὴν Ἐβλιγιά Τσελεμπῆ, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει δτὶ στὴν ἐποχὴ του (στὰ μέσα περίπου τοῦ 17ου αἰώνα) ὑπῆρχαν στὰ βουνά τῶν Σερρῶν ἀργυρωρυχεῖα καὶ λειτουργοῦσε τουρκικὸ νομισματοκοπεῖο (N. M o s χ ó π o u l o v, 'Η Ἑλλὰς κατὰ τὸν Ἐβλιατὴν Τσελεμπῆ, ΕΕΒΣ 15, 1939, 159).

2. 'Ηροδ. VII, 112.

3. Ἐπομένως ἡ Ἰστορία τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν ἐδῶ μεταλλείων ἀρχίζει πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν 5ο π.Χ. αἰώνα. Μετὰ τὴ μετανάστευση τοῦ κύριου ὅγκου τῶν Ὀδομάντων στὸ Παγγαῖο, ὅσοι ἀπὸ αὐτὸὺς είχαν παραμείνει ἐδῶ συνέχισαν πιθανῶς νὰ ἐκμεταλλεύονται τὰ μεταλλεῖα γιὰ λογαριασμὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπόικων.

4. Παρθ. Ἐρωτ. VI: «Ἴστορεῖ Διογένης καὶ Ἡγήσιππος ἐν Παλληνιακοῖς: Λέγεται καὶ Σίθωνα, τὸν Ὀδομάντων βασιλέα, γεννῆσαι θυγατέρα Παλλήνην...». Πρβλ. E u g. O b e r h u m m e r, RE, XVII, 1898.

5. Βλ. Σ a μ σ á ρ η, Ἰστορικὴ γεωγραφία, σ. 61.

‘Ως πρός τὸ εἰδικευμένο τεχνικὸ προσωπικὸ τοῦ μεταλλουργείου, φαίνεται πώς αὐτὸς ἀποτελεῖτο κυρίως ἀπὸ τοὺς «κιβδῶνες» καὶ τοὺς καμινευτές. Οἱ πρῶτοι, ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς μεταλλωρύχους τῶν ὑπόγειων μεταλλείων, ἦταν αὐτοὶ ποὺ συγκέντρωναν τὸ δρυκτὸ ἀπὸ τὴ γύρω περιοχή. Δουλειὰ τῶν ἄλλων πάλι τεχνιτῶν ἦταν ἡ καμίνευση τοῦ σιδηρομεταλλεύματος, ἡ ὁποία, ἀν κρίνει κανεὶς ἀπὸ ἄλλες περιπτώσεις, γινόταν κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ ἀρχικαμινευτῆ¹. Θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ σχεδὸν βέβαιο ὅτι οἱ τεχνίτες καὶ τῶν δυὸ αὐτῶν εἰδικοτήτων ἦταν Θράκες ἀπὸ τὴ γύρω περιοχῆ, οἱ ὁποῖοι εἶχαν μακραίωνη παράδοση στὴ μεταλλουργία. Οἱ πρόγονοί τους μάλιστα θὰ εἶχαν δουλέψει παλιότερα ὡς μεταλλουργοὶ γιὰ λογαριασμὸ τῶν Ὀδομάντων βασιλέων². Κι ἀκόμη εἶναι πιθανὴ ἡ ὑπόθεση, ποὺ διατυπώσαμε σὲ μιὰ ἄλλη μελέτη, ὅτι δηλ. οἱ κάτοικοι τῆς Βροντοῦ, οἱ ὁποῖοι στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ μεταλλουργία, συνέχιζαν μᾶλλον μιὰ παράδοση ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα³.

Τέλος, ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἡ σημασία τοῦ μεταλλουργείου γιὰ τὴ μελέτη τῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας τῆς Σίριος. Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ μεταλλουργεῖο, ποὺ βρισκόταν μέσα στὰ ὄρια τῆς «χώρας» της, ἦταν ἰδιοκτησία τῆς πόλης αὐτῆς. Συνεπῶς σπουδαία οἰκονομικὴ πηγὴ τῆς Σίριος ἦταν ἡ μεταλλουργία. Οἱ τεράστιες ποσότητες ἀπὸ σκουριές σιδήρου καὶ ἡ ἐξάντληση, ὡς τὴ βυζαντινὴ ἐποχή, τῶν δρυκτῶν ἀποθεμάτων ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ κάστρου⁴ ἀποδείχνουν ἀντίστοιχα τὴ μεγάλη παραγωγὴ καὶ τὴ μακροχρόνια λειτουργία τοῦ μεταλλουργείου. Ἀκόμη δείχνουν τὴ μεγάλη ζήτηση ποὺ θὰ εἶχε ὁ σίδερος στὴν ἀγορὰ τῆς Σίριος γιὰ τὶς ἀνάγκες σὲ πρώτη ὥλη τῶν σιδηρουργείων της. Αὐτὸς σημαίνει ὅτι ἡ βιοτεχνία σιδήρου εἶχε γνωρίσει στὴν πόλη αὐτὴ ἰδιαίτερη ἀνθηση κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχή. Ἔτσι, θὰ εἶχαν ξεχωριστὴ θέση στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴ σιδηροτεχνία ἐπαγγέλματα (μαχαιροποιοῦ, κλειδοποιοῦ κ.ἄ.) καὶ ἰδιαίτερα τοῦ ἀροτροποιοῦ καὶ δρεπανοποιοῦ, ἀφοῦ ἡ Σίρις, ὡς γεωργικὴ πόλη ποὺ ἦταν, εἶχε μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ σιδερένια γεωργικὰ ἐργαλεῖα.

Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Κ. ΣΑΜΣΑΡΗΣ

1. Γιὰ τὸ θεσμὸ αὐτὸν πρβλ. R.A 12(1908)51. H e a l y, Mining, σ. 133.

2. Τὰ «μυστικὰ» τῆς καμίνευσης θὰ μεταβιβύζονταν στοὺς Θράκες ἀπὸ πατέρα σὲ γιό, βλ. M. R u s s, L'exploitation et l'usinage des métaux chez les Thraces transylvains dans la période Hallstatt à (1200-100 av. e. n.), «Simpozium», II, σ. 28.

3. Σ α μ σ ἄ ρ η, Ἰστορικὴ γεωγραφία, σ. 33.

4. Γι' αὐτὸς οἱ νεότεροι ἀναζήτησαν καὶ ἐκμεταλλεύτηκαν τὸ σιδηρομετάλλευμα ποὺ ὑπῆρχε βορειότερα ἀπὸ τὸ κάστρο, δηλ. κοντά στὴ σημ. Βροντοῦ. Κι ἀν τὸ τοπωνύμιο Samokov εἶναι παλαιοσλαβικό, ὅπως ὑποψιαζόμαστε, τότε αὐτὸς ἀποτελεῖ μιὰ ἔνδειξη γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων τῆς περιοχῆς Βροντοῦ ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἀκόμη ἐποχή. Ἡ ἀναζήτηση ὅμως σιδηρομεταλλεύματος ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς βορειότερα ἀπὸ τὸ κάστρο σημαίνει πώς στὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητας εἶχαν πιὰ ἔξαντληση τὰ ἀποθέματα γύρω ἀπὸ αὐτό.

RÉSUMÉ

Dimitrios C. Samaris, Une forteresse et des traces de métallurgie de fer anciennes dans la région du village actuel Oreini de Serrès.

Aux pieds de la montagne Vrondou, à 12 km (à vol d'oiseau) au nord de la ville actuelle de Serrès (ancienne ville de Siris Odomantique) et concrètement dans la région du village actuel Oreini, l'auteur a découvert sur une colline les restes d'une forteresse et des travaux de métallurgie de fer anciennes qu'on fait présenter dans cet article.

La forteresse, dont subsistent les ruines de ses murs sur les trois côtés de la colline, il semble être d'une grande importance, au point de vue stratégique, parce qu'elle contrôlait une route militaire ancienne qui conduisait de Nicopolis ad Nestum à Siris Odomantique. La maçonnerie et la situation géostratégique de la forteresse montrent qu'elle a été construite à l'époque romaine (Ier ou IIIème siècle après J. Chr.)—peut-être à la place d'une forteresse thrace antérieure.

La forteresse servait aussi à la protection d'une usine métallurgique de fer, dont on voit encore les restes sur la côté d'ouest de la même colline; il s'agit des amas de scories ferrugineuses anciennes où l'on a trouvé deux creusets. Selon toutes les indices, on peut dater ces travaux métallurgiques de fer à l'époque romaine. Cependant il semble qu'on a exploité le fer de la région depuis une époque antérieure à l'occupation romaine. Selon toute vraisemblance, les Thraces Odomantes étaient les premiers qui ont exploité—au début du Ve siècle av. J. Ch.—les minerais superficiels de fer de cette région. Les Odomantes, qui semblent être un tribu de métallurgistes sont été établis dans cette région minière de Serrès surtout pour exploiter les gisements riches de métaux.

Puisque la forteresse se trouvait aux frontières du territoire de la ville de Siris Odomantique, l'usine métallurgique était sa propriété. Or il semble bien que l'industrie du fer a connu dans cette ville, pendant dans l'antiquité, un particulier épanouissement.